

Теорія і методологія освіти

НАУКОВЦІ – ОСВІТЯНАМ-ПРАКТИКАМ

Основи критичного мислення

Навчальна програма курсу за вибором для учнів профільних класів соціально-гуманітарного напрямку

Програму створено авторським колективом у складі: **О.Пометун, Л.Пилипчатіна, І.Сущенко, В.Дюков**. Загальна редакція – доктора педагогічних наук, професора **О.Пометун**.

Пропоновану програму рекомендовано для використання в старших класах середньої школи як елективний (факультативний) курс, що може викладатися в 10-х (передвипускних) класах і розрахований на учнів 15–17 років (схвалено комісією з історії Науково-методичної Ради з питань освіти МОН України, протокол №3 від 22.04.2010 р.). Залежно від можливостей школи і вчителя програма може бути реалізована в обсязі 35 годин (1 година на тиждень протягом навчального року), 51 години (1,5 години на тиждень протягом навчального року).

Варіанти можливої побудови змісту наведені нижче.

Курс може також викладатися протягом 70 годин (2 години на тиждень упродовж навчального року) або двох років (35+35 годин). У такому разі вчитель за потреби може відвести більше часу на найбільш складні чи цікаві для учнів теми.

Програма передбачає використання навчального комплексу з курсу, що містить:

- 1) навчальну програму, де визначено цілі, завдання і зміст курсу, результати його викладання;
- 2) навчальний посібник для учнів «Основи критичного мислення»;
- 3) методичний посібник для вчителя з курсу «Основи критичного мислення» (що може бути використаний як поурочні плани-конспекти).

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Освіта завжди орієнтована на майбутнє, тому її основною метою є розвиток в учнів умінь і навичок, особливо розумових, що дають можливість адекватно оцінювати будь-яку ситуацію і приймати ефективні рішення щодо життєвих проблем.

У цій програмі увазі вчителів і батьків пропонується новий предмет «Основи критичного мислення» (ОКМ). Автори концепції ОКМ виходили з розуміння критичного мислення як здатності людини аналізувати інформацію, події і факти та критично їх оцінювати, формувати власну позицію з того чи іншого питання і захищати, обґрунтовувати її, знаходити нові ідеї. Таке мислення є нестандартним, передбачає

можливість бачити й оцінювати альтернативи, встановлювати пріоритети, визначати достовірність і доцільність інформації, приймати необхідні рішення, коригувати помилки, у тому числі і в процесі власного мислення. Його розвитку сприяють уміння і навички аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення фактів, формулювання обґрунтованих висновків, оцінок.

З навчального погляду критичне мислення можна визначити як тип мислення, що характеризується зваженістю, логічністю і цілеспрямованістю, використанням спеціальних когнітивних умінь і навичок, які збільшують вірогідність отриманого результату розумової діяльності. Ці уміння і навички можна розвивати за допомогою спеціального навчання.

Основною метою пропонованого предмета є створення умов для розвитку в учнів старших класів критичного мислення. Досягнення цієї мети можливе, якщо:

- у навчання системно включаються завдання, розв'язання яких вимагає від учнів опанування складних розумових операцій;
- навчальний процес організований як послідовне дослідження учнями певної теми, що виконується у процесі їх інтерактивної взаємодії;
- результатом навчання є не засвоєння фактів або чужих думок, а вироблення вміння мислити, висловлювати власні думки, оцінки;
- викладання (діяльність учителя) передбачає систематичне оцінювання і корекцію результатів з використанням зворотного зв'язку «учні – вчитель» на основі дослідницької активності учнів у класі;
- навчання зосереджене на розвитку в учнів достатніх навичок доведення, аналізу аргументів і формулювання висновків, підкріплених аргументами; умінь використовувати графічні організатори у вирішенні актуальних питань, знаходити, аналізувати та інтерпретувати інформацію з різних джерел, презентувати результати роботи з інформацією у вигляді різних текстів в усній і письмовій формах;
- учні мотивовані для обговорення проблем, а не ухилиються від їх розв'язання. Вони працюють разом, аби досягти консенсусу, навіть якщо це «угода про незгоду». Така здатність до спільної праці, до співпраці є найважливішою умовою розвитку критичного мислення, оскільки вона сприяє діалогу,

досягненню учнями загальних цілей і взаємному обміну цінностями.

Для розвитку критичного мислення на уроках має бути реалізований діяльнісний підхід, що передбачає побудову процесу навчання як активної діяльності учнів. Систему операцій, яка забезпечує вирішення завдань певного типу, називають способом дій. Тому метою навчання є опанування учнями способів діяльності або дій і операцій, за допомогою яких вона реалізується і які спрямовані на вирішення навчальних або життєвих завдань. Отже, кінцевою метою навчання критичного мислення є системний розвиток у старшокласників способів розумових (мисленнєвих) дій, з яких складається критичне мислення.

За такого підходу до навчання основним елементом роботи учнів на уроках є виконання пізнавальних завдань, спрямованих на освоєння розумової діяльності, особливо її нових способів. У цьому випадку ЗНАННЯ учнів є наслідком (а не окремим завданням) їх роботи над пізнавальними завданнями, організованими в доцільну та ефективну систему. Паралельно з освоєнням способів розумової діяльності учень зможе сформувати свою систему стосунків, орієнтацій і установок.

Дидактичний механізм процесу формування розумових дій полягає в тому, що:

- учням повідомляються знання про дію (мета, структура, послідовність виконання операцій);
- через систему завдань, адекватних формованій дії в умовах навчально-пізнавальної діяльності (нове джерело знань, нова форма, метод організації діяльності), що змінюються, організовується процес здобуття учнями досвіду реалізації дії;
- через систему спеціальних завдань на рефлексію здійснюється процес осмислення, усвідомлення і закріплення набутих знань і вмінь.

Отже, розвиток готовності учня до критичного мислення не є одноразовим актом і потребує дотримання й виділення певних етапів в її формуванні.

Впровадження діяльнісного підходу дає змогу організувати навчання так, щоб учень відчував себе вільним, міг виявляти ініціативу і самостійність, творчо ставитись до засвоєння навчального матеріалу, вчитися слухати і говорити, формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити, аргументувати і дискутувати, будувати конструктивні стосунки з іншими людьми і співпрацювати. Засновані на такому підході методи і форми навчання створюють можливості для максимального наближення його до потреб учня, його особистісної орієнтації.

У педагогічній теорії немає переліку кроків, які можуть автоматично забезпечити розвиток критичного мислення учнів, проте відомі педагогічні умови і підходи до навчання, що підвищують його ефективність і враховані в методиці викладання цього курсу. Зокрема, організовуючи навчання школярів критичного мислення, вчителю необхідно:

1) виділити основну частину навчального часу для практики критичного мислення в процесі інтерактивної взаємодії учнів;

2) організувати роботу учнів із різними джерелами інформації так, щоб вони, здійснюючи самостійний пошук інформації, обдумували її, оцінювали і презентували в різних формах (усно, письмово, графічно) залежно від завдання;

3) гарантувати учням відкрити, сприятливу атмосферу навчання, толерантність однокласників і прийняття будь-яких ідей і думок;

4) максимально заохочувати активну участь учнів у навчальному процесі, зокрема і здійснення ними вибору способів роботи, завдань, які виконуються, джерел інформації тощо;

5) виявляти впевненість у здатності кожного учня мислити критично і приймати правильне рішення.

Зміст пропонованої програми складається з п'яти основних розділів – вступного, підсумкового і резервних уроків.

Програму відкриває вступний урок «ЩО ТАКЕ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ», на якому учні обговорять, що таке критичне мислення і чим воно відрізняється від інших видів мислення, що необхідно, аби навчитися такого способу мислення, зможуть сформулювати свої очікування і побоювання щодо курсу.

У першому розділі «ВЧИМОСЯ ДУМАТИ І ЧИТАТИ КРИТИЧНО» передбачається досягнення учнями таких результатів:

- розвиток умінь пояснювати і використовувати в різних контекстах і з різними джерелами знань такі операції, як розуміння, аналіз, синтез, оцінка та ін.;
 - усвідомлення власного рівня оволодіння тим або іншим способом розумової діяльності, цінності для себе такого навчання; посилення мотивації до подальшого розвитку відповідних умінь;
 - розвиток умінь усвідомлено використовувати методи (стратегії) критичного читання.
- У розділі «МАЙСТЕРНІСТЬ СТАВИТИ ЗАПИТАННЯ» передбачається досягнення учнями таких результатів, як розвиток умінь:

- пояснювати, які бувають запитання і як, в яких контекстах і з якою метою вони можуть використовуватися;
- конструювати різні запитання і відповіді на них з огляду на особливості джерела інформації (усне, письмове, графічне, образне), використовувати різні типи запитань адекватно ситуації і контексту.

У розділі «ПРАЦЮЄМО З РІЗНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ» передбачається, що учні зможуть ефективно здійснювати пошук інформації для навчання і життя, використовуючи різні її джерела, серед яких ЗМІ, тексти різних жанрів, документи, акти, інтернет-ресурси, враховуючи особливості кожного з джерел.

Очікуваними результатами вивчення учнями розділу будуть їх умінь:

- пояснювати, в чому полягає значення роботи з інформацією у сучасному світі, які є види і джерела інформації, як здійснювати її пошук;
- отримати і структурувати інформацію з будь-якого джерела;
- відрізнити факти від думок, виявляти ідеологічні мотиви, спрямованість інформації;

– критично мислити під час роботи з різними джерелами;

– усвідомлювати свій рівень опанування вміння ефективно шукати інформацію в різних джерелах;

– усвідомлювати власні мотиви до подальшого розвитку відповідних умінь, цінність для себе такого навчання.

Розділи четвертий «РОЗУМІННЯ І КОНСТРУЮВАННЯ УЧНЯМИ АРГУМЕНТОВАНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ» і п'ятий «ОПАНУВАННЯ ШКОЛЯРАМИ ВМІНЬ І НАВИЧОК ДИСКУСІЇ ТА ДЕБАТІВ» присвячені розвитку в учнів умінь і навичок роботи зі створення текстів, формулювання повідомлень, аргументації і захисту своєї позиції та інтересів, участі в дискусіях і дебатах.

Відповідно, очікуваними результатами вивчення четвертого розділу для учнів будуть уміння:

– пояснювати, що таке аргументи, аргументація, в чому її цінність і необхідність у житті та навчанні, які є способи аргументації;

– знаходити і розуміти аргументи в тексті і висловлюваннях інших людей та оцінювати їх;

– будувати та оцінювати власні аргументи;

– розрізняти і використовувати контраргументацію і будувати спростування;

– усвідомлювати свій рівень опанування вміння використовувати аргументацію в навчанні і житті

та мотивації до подальшого розвитку відповідних умінь, цінність такого навчання для себе.

Очікуваними результатами вивчення п'ятого розділу будуть уміння учнів:

– пояснювати відмінність інформаційного тексту від переконуючого, розрізняти і конструювати тексти обох видів в усній і письмовій формах;

– брати участь у різних видах дискусій і дебатів, ефективно відстоюючи свою позицію;

– комплексно використовувати критичне мислення в різних ситуаціях;

– усвідомлювати свій рівень опанування вміння створювати різні види текстів і дискутувати з навчальних і життєвих питань та мотивації до подальшого розвитку відповідних умінь, цінність такого навчання для себе.

Для формування орієнтовної основи того чи іншого способу розумової або навчальної діяльності використовуються спеціальні тексти, в яких інтегровано елементи теоретичних знань з формальної логіки, філософії, теорії пізнання, риторики, психології та ін.

Операції, способи діяльності та окремі прийоми відпрацьовуються за допомогою текстів з різних галузей знань, що містять інформацію, цікаву і корисну для розширення світогляду і підвищення рівня загальної культури учнів, а також таку, що здійснює на старшокласників виховний вплив.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Програма передбачає розгляд і вивчення учнями названих нижче тем в обсязі перерахованих в кожній темі питань (ліва колонка). У правій колонці сформульовані вимоги до результатів навчання, які мають бути перевірені та оцінені вчителем.

Програма викладання курсу Варіант 1. 35 годин (1 година на тиждень)

Розділ	Кількість годин	Назва розділу, теми, основні питання змісту	Вимоги до навчальних досягнень учнів – результатів навчання
	1	Вступний Що таке критичне мислення. Визначення понять методом «Через найближчий рід і вид». Метод «Аналіз поняття». Як працювати з підручником. Особливості роботи на уроках курсу.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає критичне мислення; обґрунтовувати сильні і слабкі сторони такого способу мислення; визначати необхідність розвинутого критичного мислення для них особисто.
1	9	Розділ 1. ВЧИМОСЯ ДУМАТИ І ЧИТАТИ КРИТИЧНО	
	1	1. Що означає розуміти інформацію Що таке розуміння. Розуміння як частина мислення. Роль розуміння в роботі з інформацією. Запитання, що сприяють розумінню. Уміння, що характеризують розуміння.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке розуміння, наводячи відповідні приклади; застосовувати різні способи розуміння явища, процесу або ситуації; ставити запитання, що сприяють розумінню; оцінювати важливість розуміння як основи мислення.
	1	2. Що таке аналіз Що таке аналіз. Розділення цілого на частини. Аналіз об'єкта (ситуації тощо) з різних поглядів. Розподілення процесу на прості дії. Причина, наслідок.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке аналіз і що означає аналізувати; розрізняти і використовувати основні види аналізу; оцінювати власний рівень уміння аналізувати; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	3. Що таке синтез Що таке синтез. Значення синтезу в житті людей. Різні способи синтезування.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке синтез; застосовувати різні способи синтезування; висловити власне ставлення до цінності синтезу.

	1	4. Як навчитися оцінювати Що таке оцінювання. Стандарти і критерії оцінювання. Вибір на основі оцінювання. Уміння відстоювати свою думку. Метод «Займи позицію».	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке оцінювання; оцінювати об'єкти на основі стандартів і критеріїв; формулювати оцінні судження, обґрунтовуючи і відстоюючи свою думку.
	2	5–6. Чи вмієш ти читати вдумливо Що означає читати вдумливо. Інструменти критичного мислення: «товсті» і «тонкі» запитання; «подвійний щоденник»; опорні слова; «читання з маркуванням». Відмінність між ідеями автора і власними коментарями.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає працювати з текстом, критично мислячи; використовувати самостійно інструменти критичного читання; розмежовувати ідеї автора тексту і свої коментарі до них; оцінювати значення таких навичок для них особисто.
	2	7–8. Навіщо потрібні графічні організатори Що таке графічні організатори. Графічні організатори як інструменти критичного мислення: «асоціативний куц», «бортовий журнал», «двочастинна (Т) таблиця», «дерево передбачень», З/Х/Д, карта ідей/понять, концептуальна таблиця, П/М/І.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке графічні організатори; використовувати самостійно графічні організатори як інструменти критичного читання; оцінювати значення таких навичок для них особисто.
	1	9. Підсумовуємо: думаємо і читаємо Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення вмінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: оцінювати власний рівень опанування теоретичних знань з розділу; складати «карту» своїх уявлень про критичне мислення; представляти отримані знання в системі.
2	5	Розділ 2. МАЙСТЕРНІСТЬ СТАВИТИ ЗАПИТАННЯ	
	1	1. Навіщо і як люди ставлять запитання Значення запитань. Функції запитань. Роль запитань у пізнанні. Коректна постановка запитань.	Учні / учениці зможуть: пояснювати значення і функції запитань, наводячи відповідні приклади; розрізняти коректно і некоректно поставлені запитання; ставити запитання ефективніше; висловити власне ставлення до важливості вміння ставити запитання.
	1	2. Які запитання називаємо закритими, а які – відкритими Відкриті та закриті запитання. Їх відмінності і функції. Конструювання відкритих і закритих запитань.	Учні / учениці зможуть: розрізняти і наводити приклади відкритих і закритих запитань; формулювати відкриті та закриті запитання; ефективно використовувати ці типи запитань в різних ситуаціях.
	1	3. Для чого потрібні уточнювальні запитання Уточнювальні запитання. Функції уточнювальних запитань. Як формулювати уточнювальні запитання.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, в яких ситуаціях і з якою метою можуть бути використані уточнювальні запитання; формулювати уточнювальні запитання; відрізняти уточнювальні запитання від навідних; оцінювати свій рівень уміння формулювати і використовувати уточнювальні запитання залежно від ситуації.
	1	4. Як і навіщо ставити відкриті запитання Види відкритих запитань. Функції різних видів відкритих запитань. Зв'язок між розумовими операціями і запитаннями. Поняття системи відкритих запитань.	Учні / учениці зможуть: розрізняти різні види відкритих запитань; ставити запитання цілеспрямовано; використовувати систему запитань для дослідження предметів або явищ дійсності.
	1	5. Підсумовуємо: запитуємо і відповідаємо Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення умінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, які бувають запитання і з якою метою їх можна використовувати; визначити, наскільки вони опанували вміння формулювати і використовувати різні види відкритих і закритих запитань; оцінювати вміння однокласників ставити запитання і відповідати на них, використовуючи свої знання і спеціальні критерії.

3	12	Розділ 3. ПРАЦЮЄМО З РІЗНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ	
	1	1. Що таке інформація і як ми її отримуємо Що таке інформація. Цінність інформації. Види інформації. Як отримати і знайти інформацію.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке інформація і в чому її цінність для людини; пояснювати способи пошуку інформації в різних джерелах; оцінювати властивості інформації; висловлювати власне ставлення до цінності інформації для людини у сучасному світі.
	1	2. Факти і думки Поняття «факт». Поняття «думка». Розпізнавання думки. Критерії розрізнення думок і фактів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, чим думки відрізняються від фактів; розрізняти факти і думки в ситуаціях спілкування і текстах; ефективно відрізняти думки від фактів під час роботи з інформацією; сформувати власне ставлення до цінності таких навичок у різних життєвих ситуаціях.
	1	3. Про що може розповісти художній текст Художній текст як джерело інформації. Елементи художнього тексту. Карта персонажів.	Учні / учениці зможуть: здобувати інформацію з художнього тексту; застосовувати різні методи роботи з текстом художнього твору як джерелом інформації; визначити для себе цінність уміння працювати з художнім текстом.
	1	4. Які особливості наукового тексту Особливості наукового тексту. Науковий текст як джерело інформації. Правила роботи з науковим текстом.	Учні / учениці зможуть: здобувати інформацію з наукового тексту; відрізняти науковий текст від інших видів текстів; читати науковий текст критично; визначити для себе цінність уміння працювати з науковим текстом як джерелом інформації.
	1	5. Як знайти інформацію в ЗМІ Особливості різних видів ЗМІ як джерел інформації. Сильні і слабкі сторони різних видів ЗМІ. Інформаційна цінність ЗМІ.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості різних видів ЗМІ як джерел інформації; оцінювати сильні і слабкі сторони різних видів ЗМІ; визначати інформаційну цінність і використовувати текст ЗМІ; визначити для себе значення ЗМІ як джерела інформації.
	1	6–7. Як оцінити інформацію з Інтернету Достовірність інформації з Інтернету. Критичне оцінювання інформаційних інтернет-джерел.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, якими критеріями, індикаторами можна користуватися для критичного оцінювання інформаційних інтернет-джерел; оцінювати достовірність інформації з Інтернету; сформувати власне ставлення до інформації, розміщеної на сторінках інтернет-видань.
	1	8. Чи можна довіряти рекламним текстам Особливості рекламних текстів як джерела інформації. Оцінювання змісту рекламних текстів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості рекламних текстів як джерела інформації; аналізувати та оцінювати зміст рекламних текстів; визначити власне ставлення до рекламних текстів як джерела інформації.
	1	9. Підсумовуємо: працюємо з різними джерелами інформації Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення умінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, що таке робота з інформацією з різних джерел; визначити, наскільки вони володіють умінями шукати, добирати, оцінювати й використовувати інформацію з різних джерел.

4	4	Розділ 4. РОЗУМІННЯ І КОНСТРУЮВАННЯ УЧНЯМИ АРГУМЕНТОВАНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ	
	1	1. Що таке аргумент Що таке аргумент і аргументація. Структура аргументу. Логічні аргументи та аргументи, зумовлені потребами. Як конструювати аргумент.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке аргумент і аргументація, яка структура аргументу; розрізнати види аргументів, що використовуються в ситуаціях спілкування і текстах; конструювати власні аргументи різних видів; визначити, наскільки вони володіють умінням аргументувати і чого варто ще повчитися; висловлювати власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	2. Як побудувати сильний аргумент Поняття про сильний (ефективний) аргумент. Способи і правила побудови ефективного аргументу.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, які є способи формулювання аргументів; самостійно конструювати аргументи, використовуючи різні способи, зокрема «ПРЕС»; визначити, наскільки вони вміють формулювати аргументи, чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	3. Що таке некоректна аргументація Прийоми маніпулювання читачем, слухачем. Розуміння і контраргументація некоректної аргументації.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, як прийоми аргументації можуть бути використані для маніпулювання свідомістю слухачів або читачів; визначити, які саме прийоми використовує автор для переконання читачів в істинності своєї позиції; сформулювати власне ставлення до некоректної, маніпулятивної аргументації.
	1	4. Практикум: аргументуємо і спростуємо Перевірка знань про аргументи, спростування за допомогою тестів. Аналіз аргументів, визначення їх видів. Складання аргументів. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, що таке аргумент і аргументація; визначити, наскільки вони володіють умінням аргументувати, конструювати аргументи різних видів; оцінювати, наскільки вони володіють умінням поєднати декілька аргументів для відстоювання своєї позиції; визначити, наскільки вони вміють спростовувати аргументи опонентів, використовуючи різні способи.
5	9	Розділ 5. ОПАНУВАННЯ ШКОЛЯРАМИ ВМІНЬ І НАВИЧОК ДИСКУСІЇ ТА ДЕБАТІВ	
	1	1. Інформаційний текст Види текстів. Що таке інформаційний текст. Способи викладу матеріалу в інформаційному тексті. Як писати розгорнутий інформаційний текст.	Учні / учениці зможуть: пояснювати відмінності інформаційного тексту від текстів інших видів; характеризувати способи викладу матеріалу в інформаційному тексті; визначити, наскільки вони вміють конструювати інформаційні тексти в усній і письмовій формах і чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	2. Переконуючий текст Що таке переконуючий текст. Відмінності переконуючого тексту від інших видів текстів. Як конструювати переконуючий текст.	Учні / учениці зможуть: пояснювати відмінності переконуючого тексту від текстів інших видів; визначити, чи вміють вони конструювати переконуючі тексти і чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	3. Що таке дискусія і як у ній брати участь Поняття «дискусія». Дискусії в житті і в науці. Ефективність дискусії. Уміння дискутувати. Правила проведення дискусії.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке дискусія і навіщо вона необхідна в житті; сформулювати правила проведення дискусії; визначити, наскільки вони володіють умінням дискутувати і чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до цінності навичок участі в дискусії особисто для них.

	1	4. Як написати есе і взяти участь у письмовій дискусії Що таке «тиха дискусія». Її відмінності від інших видів дискусії. Есе як вид тексту. Як оцінити есе.	Учні / учениці зможуть: брати участь у «тихій дискусії»; писати есе з формулюванням власної позиції; визначати, наскільки вони вміють оцінювати аргументи, викладені в письмових роботах; сформулювати власне ставлення до цінності навичок участі в письмовій дискусії.
	1	Підсумковий урок Перевірка, узагальнення і систематизація знань і вмінь з курсу. Зіставлення вмінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Самооцінювання.	
	1	Резерв учителя	
ВСЬОГО	35 годин		

**Програма викладання курсу
Варіант 2. 51 година (1,5 години на тиждень)**

Розділ	Кількість годин	Назва розділу, теми, основні питання змісту	Вимоги до навчальних досягнень учнів – результатів навчання
	1	Вступний Що таке критичне мислення Що таке критичне мислення. Визначення понять методом «Через найближчий рід і вигляд». Метод «Карта поняття». Як працювати з підручником. Способи роботи на уроках курсу.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає «критичне мислення»; обґрунтовувати сильні і слабкі сторони такого способу мислення; оцінювати необхідність розвинутого критичного мислення для них особисто.
1	9	Розділ 1. ВЧИМОСЯ ДУМАТИ І ЧИТАТИ КРИТИЧНО	
	1	1. Що означає розуміти інформацію Що таке розуміння. Розуміння як частина мислення. Роль розуміння в роботі з інформацією. Запитання, що сприяють розумінню. Уміння, що характеризують розуміння.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке розуміння, наводячи відповідні приклади; застосовувати різні способи розуміння явища, процесу або ситуації; ставити запитання, що сприяють розумінню; оцінювати важливість розуміння як основи мислення.
	1	2. Що таке аналіз Що таке аналіз. Розділення цілого на частини. Аналіз об'єкта (ситуації тощо) з різних поглядів. Розподілення процесу на прості дії. Причина, наслідок.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке аналіз і що означає аналізувати; розрізняти і використовувати основні види аналізу; оцінювати власний рівень уміння аналізувати; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	3. Що таке синтез Що таке синтез. Значення синтезу. Різні способи синтезування.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке синтез; застосовувати різні способи синтезування; висловити власне ставлення до цінності синтезу.
	1	4. Як навчитися оцінювати Що таке оцінювання. Стандарти і критерії оцінювання. Вибір на основі оцінювання. Уміння відстоювати свою думку. Метод «Займи позицію».	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке оцінювання; оцінювати об'єкти на основі стандартів і критеріїв; формулювати оцінні судження, обґрунтовуючи і відстоюючи свою думку.
	2	5–6. Чи вмієш ти читати вдумливо Що означає читати вдумливо. Інструменти критичного мислення: «товсті» і «тонкі» запитання, «подвійний щоденник», опорні слова, «читання з маркуванням». Відмінність між ідеями автора і власними коментарями.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає працювати з текстом, критично мислячи; використовувати самостійно інструменти критичного читання; розмежовувати ідеї автора тексту і свої коментарі до них; оцінювати значення таких навичок для них особисто.

	2	<p>7–8. Навіщо потрібні графічні організатори Що таке графічні організатори. Графічні організатори як інструменти критичного мислення: «асоціативний куш», «бортовий журнал», «двочастинна (Т) таблиця», «дерево передбачень», З/Х/Д, карта ідей/понять, концептуальна таблиця, П/М/І.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке графічні організатори; використовувати самостійно графічні організатори як інструменти критичного читання; оцінювати значення таких навичок для них особисто.</p>
		<p>9. Підсумовуємо: думаємо і читаємо Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення вмін і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: оцінювати власний рівень опанування теоретичних знань з розділу; складати «карту» своїх уявлень про критичне мислення; представляти отримані знання в системі.</p>
2	7	Розділ 2. МАЙСТЕРНІСТЬ СТАВИТИ ЗАПИТАННЯ	
	1	<p>1. Навіщо і як люди ставлять запитання Значення запитань. Функції запитань. Роль запитань у пізнанні. Коректна постановка запитань.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: пояснювати значення і функції запитань, наводячи відповідні приклади; розрізняти коректно і некоректно поставлені запитання; ставити запитання ефективніше; висловити власне ставлення до важливості вміння ставити запитання.</p>
	1	<p>2. Які запитання називаємо закритими, а які – відкритими Відкриті та закриті запитання. Функції відкритих і закритих запитань. Конструювання відкритих і закритих запитань.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: розрізняти і наводити приклади відкритих і закритих запитань; формулювати відкриті та закриті запитання; ефективно використовувати ці типи запитань в різних ситуаціях.</p>
	1	<p>3. Для чого потрібні уточнювальні запитання Уточнювальні запитання. Функції уточнювальних запитань. Як формулювати уточнювальні запитання.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: пояснювати, в яких ситуаціях і з якою метою можуть бути використані уточнювальні запитання; формулювати уточнювальні запитання; відрізняти уточнювальні запитання від навідних; оцінювати власний рівень умінь формулювати і використовувати уточнювальні запитання залежно від ситуації.</p>
	1	<p>4. Як і навіщо ставити відкриті запитання Види відкритих запитань. Функції різних видів відкритих запитань. Зв'язок між розумовими операціями і запитаннями. Поняття системи відкритих запитань.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: розрізняти різні види відкритих запитань; ставити запитання цілеспрямовано; використовувати систему запитань для дослідження предметів або явищ дійсності.</p>
	1	<p>5. Як ставити і як вирішувати проблемні запитання Що таке проблемне запитання. Відмінність проблемного запитання від інших видів запитань. Уміння формулювати проблемні запитання.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: пояснювати, яке запитання називається проблемним і чим воно відрізняється від інших видів запитань; формулювати проблемні запитання на основі тексту і ситуацій життя; сформулювати власне ставлення до цінності вміння ставити проблемні запитання особисто для них.</p>
	1	<p>6. Яке запитання, яка відповідь Взаємозалежність запитань і відповідей. Коректні відповіді (за змістом і структурою). Формулювання коректних відповідей.</p>	<p>Учні / учениці зможуть: пояснювати взаємозалежність запитань і відповідей; формулювати коректні за змістом і структурою відповіді; визначити, наскільки вони володіють умінням відповідати на запитання.</p>

	1	7. Підсумовуємо: запитуємо і відповідаємо Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення умінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, які бувають запитання і з якою метою їх можна використовувати; визначити, наскільки вони опанували вміння конструювати і використовувати різні види відкритих і закритих запитань; оцінювати вміння однокласників ставити запитання і відповідати на них, використовуючи свої знання і спеціальні критерії.
3	13	Розділ 3. ПРАЦЮЄМО З РІЗНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ ІНФОРМАЦІЇ	
	1	1. Що таке інформація і як ми її отримуємо Що таке інформація. Цінність інформації. Як отримати і знайти інформацію.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке інформація і в чому її цінність для людини; пояснювати способи пошуку інформації в різних джерелах; оцінювати властивості інформації; висловити власне ставлення до цінності інформації для людини в сучасному світі.
	1	2. Види інформації Види інформації. Що означає працювати з інформацією. У чому користь здобуття інформації різних видів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, які є види інформації; розрізняти способи роботи з інформацією залежно від мети; характеризувати текст як вигляд інформації і способи роботи з ним; висловити власне ставлення до цінності умінь працювати з інформацією.
	1	3. Факти і думки Поняття «факт». Поняття «думка». Розпізнавання думки. Критерії розрізнення думки і фактів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, чим думки відрізняються від фактів; розрізняти факти і думки в ситуаціях спілкування і текстах; ефективно відрізняти думки від фактів під час роботи з інформацією; сформулювати власне ставлення до цінності таких навичок у різних життєвих ситуаціях.
	1	4. Про що може розповісти художній текст Художній текст як джерело інформації. Набір елементів художнього тексту. Карта персонажів.	Учні / учениці зможуть: здобувати інформацію з художнього тексту; застосовувати різні методи роботи з текстом художнього твору як джерелом інформації; визначати для себе цінність умінь працювати з художнім текстом.
	1	5. Які особливості наукового тексту Особливості наукового тексту. Науковий текст як джерело інформації. Правила роботи з науковим текстом.	Учні / учениці зможуть: здобувати інформацію з наукового тексту; відрізняти науковий текст від інших видів текстів; читати науковий текст критично; визначити для себе цінність умінь працювати з науковим текстом як джерелом інформації.
	1	6. У чому особливості публіцистичного тексту Що таке публіцистика. Порівняння публіцистичного тексту з художнім і науковим. Особливості публіцистичного тексту як джерела інформації. Правила роботи з публіцистичним текстом.	Учні / учениці зможуть: здобувати інформацію з публіцистичного тексту; відрізняти публіцистику від інших видів текстів; критично читати публіцистичний текст; визначити для себе цінність умінь працювати з публіцистикою як джерелом інформації.
	1	7. Як знайти інформацію в ЗМІ Особливості різних видів ЗМІ як джерел інформації. Сильні і слабкі сторони різних видів ЗМІ. Інформаційна цінність ЗМІ.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості різних видів ЗМІ як джерел інформації; оцінювати сильні і слабкі сторони різних видів ЗМІ; визначати інформаційну цінність і використовувати текст ЗМІ; визначити для себе значення ЗМІ як джерела інформації.
	1	8. Яку роль відіграють сьогодні періодичні видання Газети і журнали як джерело інформації. Пошук інформації в періодичних виданнях. Оцінювання достовірності інформації, що подається в газетах і журналах.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості періодичного друку як джерела інформації; орієнтуватися в газеті й журналі, здійснюючи пошук інформації; критично оцінювати достовірність інформації, що подається в періодичних виданнях; визначити цінність інформації, що подається в періодичних виданнях для життя і навчання.

	1	9. Про що говорять з телеекрана Особливості телебачення як джерела інформації. Оцінювання інформації телепередач.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості телебачення як джерела інформації; аналізувати й оцінювати інформацію телепередач; визначити для себе цінність телебачення як джерела інформації.
	1	10–11. Як оцінити інформацію з Інтернету Достовірність інформації з Інтернету. Критичне оцінювання інформаційних інтернет-джерел.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, якими критеріями, індикаторами можна користуватися для критичного оцінювання інформаційних інтернет-джерел; оцінювати достовірність інформації з Інтернету; сформулювати своє ставлення до інформації, розміщеної на сторінках інтернет-видань.
	1	12. Чи можна довіряти рекламним текстам Особливості рекламних текстів як джерела інформації. Оцінювання змісту рекламних текстів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати особливості рекламних текстів як джерела інформації; аналізувати й оцінювати зміст рекламних текстів; визначити своє ставлення до рекламних текстів як джерела інформації.
	1	13. Підсумовуємо: працюємо з різними джерелами інформації Перевірка знань з розділу за допомогою тестів. Зіставлення умінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Узагальнення і систематизація знань з розділу. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, що таке робота з інформацією з різних джерел; визначити, наскільки вони володіють уміньми шукати, добирати, оцінювати і використовувати інформацію з різних джерел.
4	8	Розділ 4. РОЗУМІННЯ І КОНСТРУЮВАННЯ УЧНЯМИ АРГУМЕНТОВАНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ	
	1	1. Що таке аргумент Що таке аргумент і аргументація. Структура аргументу. Логічні аргументи і аргументи, зумовлені потребами. Як конструювати аргумент.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке аргумент і аргументація, яка структура аргументу; розрізняти види аргументів, що використовуються в ситуаціях спілкування і текстах; конструювати власні аргументи різних видів; визначити, наскільки вони володіють уміньми аргументувати і чого варто ще повчитися; висловити власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	2. Як читати у пошуках аргументів Як знайти в тексті складові аргументу. «Важкі слова», їх роль в аргументації. Вживання дво- і тричастинних схем у процесі аналізу тексту.	Учні / учениці зможуть: розпізнавати в тексті складові аргументу, різні види аргументів; аналізувати аргументацію в тексті за допомогою дво- і тричастинних схем; пояснювати, яку роль може відіграти добір слів при аргументації; висловити власну думку про значення цих навичок.
	1	3. Як побудувати сильний аргумент Поняття про сильний (ефективний) аргумент. Способи і правила побудови ефективного аргументу.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, які є способи формулювання аргументу; самостійно конструювати аргументи, використовуючи різні способи, зокрема «ПРЕС»; визначити, наскільки вони уміють формулювати аргументи і чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	4. Як відстоювати свою позицію за допомогою аргументів Розгорнута аргументація як спосіб переконання. Паралельна і послідовна побудова аргументації.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке переконлива аргументація; конструювати розгорнуту аргументацію; оцінити, наскільки вони володіють уміньми поєднати декілька аргументів для відстоювання своєї позиції і чого варто ще повчитися; сформулювати власне ставлення до значущості отриманих навичок для повсякденного життя.

	1	5. Чим відрізняється спростування від контраргументації Що таке контраргументація і спростування. Їх відмінності. Важливість спростування в спорі. Як конструювати спростування.	Учні / учениці зможуть: відрізнати контраргументацію від спростування; пояснювати, що таке спростування і що означає спростовувати; визначити, чи вміють вони спростовувати аргументи опонентів і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	6. Як ефективно спростувати аргументи опонента Способи спростування сенсу вислову. Спростування логіки викладу.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, які є способи спростування; визначити, чи вміють вони спростовувати аргументи опонентів, використовуючи різні способи, і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	7. Що таке некоректна аргументація Прийоми маніпулювання читачем, слухачем. Розуміння і контраргументація некоректної аргументації.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, як прийоми аргументації можуть бути використані для маніпулювання свідомістю слухачів або читачів; визначити, які саме прийоми використовує автор для переконання читачів в істинності своєї позиції; сформувати власне ставлення до некоректної, маніпулятивної аргументації.
	1	8. Практикум: аргументуємо і спростовуємо Перевірка знань про аргументи, спростування за допомогою тестів. Аналіз аргументів, визначення їх видів. Складання аргументів. Самооцінювання.	Учні / учениці зможуть: узагальнити свої знання про те, що таке аргумент і аргументація; визначити, наскільки вони володіють умінням аргументувати, конструювати аргументи різних видів; оцінювати, наскільки вони володіють умінням поєднати декілька аргументів для відстоювання своєї позиції; визначити, наскільки вони вміють спростовувати аргументи опонентів, використовуючи різні способи.
5	9	Розділ 5. ОПАНУВАННЯ ШКОЛЯРАМИ ВМІНЬ І НАВИЧОК ДИСКУСІЇ ТА ДЕБАТІВ	
	1	1. Інформаційний текст Види текстів. Що таке інформаційний текст. Способи викладу матеріалу в інформаційному тексті. Як писати розгорнутий інформаційний текст.	Учні / учениці зможуть: пояснювати відмінності інформаційного тексту від текстів інших видів; характеризувати способи викладу матеріалу в інформаційному тексті; визначити, наскільки вони вміють конструювати інформаційні тексти в усній і письмовій формах і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності такого навчання.
	1	2. Переконуючий текст Що таке переконуючий текст. Відмінності переконуючого тексту від інших видів текстів. Як конструювати переконуючий текст.	Учні / учениці зможуть: пояснювати відмінності переконуючого тексту від текстів інших видів; визначити, чи вміють вони конструювати переконуючі тексти і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності такого навчання особисто для них.
	1	3. Що таке дискусія і як у ній брати участь Поняття «дискусія». Дискусії в житті і в науці. Ефективність дискусії. Уміння дискутувати. Правила проведення дискусії.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке дискусія і навіщо вона необхідна в житті; сформулювати правила проведення дискусії; визначити, наскільки вони володіють умінням дискутувати і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності навичок участі в дискусії особисто для них.
	1	4. Як оцінити участь у дискусії Поняття про оцінювальну дискусію і її особливості. Критерії оцінювання участі в дискусії.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке оцінювальна дискусія і в чому її особливості; сформулювати правила участі в оцінювальній дискусії; визначити, наскільки вони вміють оцінювати учасників дискусії і чого варто ще повчитися; сформувати власне ставлення до цінності навичок участі в оцінювальній дискусії особисто для них.

	1	5. Як написати есе і взяти участь у письмовій дискусії Що таке «тиха дискусія». Її відмінності від інших видів дискусії. Есе як вид тексту. Як оцінити есе.	Учні / учениці зможуть: брати участь у «тихій дискусії»; писати есе з формулюванням власної позиції; визначити, наскільки вони вміють оцінювати аргументи, викладені в письмових роботах; сформулювати власне ставлення до цінності навичок участі в письмовій дискусії.
	1	6. Що таке дебати Що таке дебати. Їх відмінності від інших видів дискусії. Як організувати дебати.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що таке дебати як вид діяльності; пояснювати, чим відрізняються дебати від інших видів дискусії; визначити, чи вміють вони дебатувати; сформулювати власне ставлення до дебатів.
	2	7–8. Як підготуватися до дебатів Підготовка до дебатів. Ролі й завдання учасників дебатів. Як розробляти систему аргументації для обох команд. Як формулювати запитання для дебатів.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає готуватися до дебатів; характеризувати ролі й завдання учасників дебатів; розробляти систему аргументації для участі в дебатах; формулювати запитання для дебатів.
	3	9–11. Як провести дебати Формат дебатів. Організація дебатів. Суддівство.	Учні / учениці зможуть: пояснювати, що означає брати участь у дебатах; сформулювати власне ставлення до дебатів; набути досвіду участі в дебатах.
	1	Підсумковий урок Перевірка, узагальнення і систематизація знань і вмінь з курсу. Зіставлення вмінь і розумових операцій. Зіставлення методів, технік і необхідних умінь. Самооцінювання.	
	1	Резерв учителя	
ВСЬОГО	51 година		

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ КУРСУ

Передбачається, що уроки курсу будуть побудовані за єдиним найбільш ефективним алгоритмом, який охоплює три основні частини: вступну (актуалізація тих знань, що є в учнів, і мотивація навчальної діяльності), основну (активне експериментування, побудова нових знань, опанування нових способів діяльності та їх відпрацювання), завершальну (рефлексія процесу навчання на уроці та його результатів, самооцінювання і взаємооцінювання результатів учнями та оцінювання навчальних досягнень школярів учителем).

Структура кожної частини передбачає відповідне наповнення і методи. Спеціальні прийоми розвитку критичного мислення використовуються на кожному уроці разом і у поєднанні з інтерактивним навчанням. Всі уроки курсу за змістом і методами спрямовані на розвиток особистості кожного учня, його активну участь у навчанні, громадянське виховання і освіту учнів.

Курс передбачає можливість оцінювання навчальних досягнень учнів, відображених у програмі як результати навчання. Система оцінювання курсу розроблена на основі цільових установок і конкре-

тизації навчальних цілей для кожного заняття і детально описана у методичному посібнику.

Зasadничі принципи оцінювання курсу:

- оцінка виражається не кількісними, а якісними показниками;
- у процесі оцінювання беруть участь і вчитель, і учні;
- неупередженість та об'єктивність думок учителя в процесі оцінювання забезпечується відсутністю причин для необ'єктивності (оцінка не є способом тиску та інструментом для покарання учня);
- процес оцінювання гнучкий, відкритий для кожного учасника освітнього процесу.

Інструментами оцінювання, що рекомендуються, є написання учнями есе, виконання спеціальних усних і письмових завдань на самостійне і творче застосування умінь у навчальних і життєвих ситуаціях. Оцінювання навчальних результатів учнів дає змогу встановити міру їх відповідності стандартам знань, умінь, цінностей і може ґрунтуватися на спеціальних показниках рівня розвитку в учнів того або іншого вміння з наведеного переліку. Такі інструменти оцінювання подані в навчальному і методичному посібниках.